

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

VESZPRÉMI EGYETEM
GEORGIKON MEZŐGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
Gazdálkodás-és Szervezéstudományi Doktori Iskolája

Programvezető:
Dr. Major Iván, DSc
MTA doktor (közgazdaságtudomány)

Témavezető:
Dr. habil. Józsa László, CSc
a közgazdaságtudomány kandidátusa, habilitált doktor

A NYUGDÍJREFORM ÉS AZ AGRÁRIUM

Készítette:
Kontó Gizella

Keszthely
2005

TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék.....	1
1. A kutatás előzményei.....	3
1.1. Nyugdíjreformok.....	3
1.2. A magyar nyugdíjreform	4
1.3. Agrárium.....	6
2. A kutatás célkitűzései.....	6
3. A kutatás módszertana	8
4. Tézispontok és eredmények	9
5. Javaslatok az eredmények elméleti és gyakorlati felhasználására	19
6. További kutatási lehetőségek	19
7. Az értekezés témakörében írt tanulmányok, publikációk	19

1. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI

Az elmúlt évtizedekben tapasztalható demográfiai változások középpontba állították az alkalmazott nyugdíjrendszerek felülvizsgálatát nemcsak az átmeneti-, hanem a fejlett piacgazdaságú országokban is. A nyugdíjazás feltételei, az életkor, a nyugdíjak megállapítása, a továbbfoglalkoztatás aktuális kérdéssé vált a prognosztizált népesség összetételében beálló változások között. Ezek között legfontosabb a várható átlagos élettartam növekedése és a világ fejlett régióiban relatíve csökkenő, a fejlődőkben pedig tovább növekvő születési arányok. A nyugdíjrendszerek megreformálása globálisan érinti tehát az országokat.

A fejlett országok többsége kritikusnak ítéli meg a helyzetet. Az általuk a válságból való kilábalásra ajánlott stratégiák különbözőek, de megtalálhatók bennük közös elemek, mint például, hogy csökkenteni kell a nyújtott ellátások szintjét, szűkíteni kell a jogosultsági feltételeket, és szélesíteni kell a pénzügyi forrásokat.

1.1. Nyugdíjreformok

A II. világháborút követően az addig egységes társadalombiztosítási struktúrák egyre gyakrabban oly módon változtak, hogy azon belül egy-egy ország nyugdíjrendszere „többszintűvé” vált. Az OECD 1988-as tanulmányának készítői szerint a következő század nyugdíjrendszere egy, a társadalom legszélesebb körét átfogó és a megélhetési minimum szintjén ellátást nyújtó alapszisztémából, továbbá a korábbi átlagkeresethez igazodó kiegészítő részből tevődik össze, amely esetleg lehetőséget ad a privát szektorban történő további kiegészítő ellátások megszerzésére is. Mindezt kiegészítené a nyugdíjkorhatár rugalmas megválasztásának lehetősége is.

A nyugdíjreform legfontosabb kényszerítő körülményei

Demográfiai okok: Növekszik a lakosság átlagéletkora, így egyre kevesebb dolgozó „tart el” egyre több nyugdíjast.

Foglalkoztatottsági okok: Jelentősen megnőtt a munkanélküliek és a munkanélküliség elől előnyugdíjba menekülők száma.

A fizetési fegyelem lazulása: Nemzetközi viszonylatban kirívóan magas, nem vállalkozásbarát társadalombiztosítási járulékok a jövedelmek eltitkolására ösztönöznek, ami a fekete- foglalkoztatást segíti elő, és ez szintén járulékbefizetés csökkenéssel jár.

A jelenlegi nyugdíjrendszert jellemző feszültségek: A befizetett járulékok és a kapott szolgáltatás közötti aránytalanságok nem teszik érdekeltté az embereket a járulékfizetésben.

1.2. A magyar nyugdíjreform

A rendszerváltás előtt a magyar nyugdíjrendszert nemzetközi szinten mérve alacsony nyugdíjkorhatár (nők esetében 55 év, férfiaknál 60 év), viszonylag rövid szolgálati idő (minimum 10 év), magas munkáltatói nyugdíjjárulék fizetési kötelezettség (25% körül), meglehetősen bonyolult nyugdíjszámítási eljárás és a felosztó-kirovó szisztéma jellemezte. Az állam az aktív keresők járulékbefizetéseiből finanszírozta a mindenkori nyugdíjakat. A régi rendszer szerint nyugdíjba vonuló munkavállalók zöme az utolsó havi nettófizetésüknek csupán mintegy 23-50 %-ára számíthattak, ami a munkában töltött években elért életszínvonal fenntartására nyilvánvalóan nem elegendő. Az átlagéletkor emelkedésével, és a rendszerváltás kedvezőtlen hatásai miatt, mind égetőbb problémának mutatkozott a mindenkori nyugdíjak fedezetének előteremtése.

A nyugdíjreform szükségessége, halaszthatatlansága a kilencvenes évek elejétől már minden szekértő számára világos volt. A probléma kezelésére hozzáértő szakembereket bízott meg a kormány, akiknek ekkor már lehetőségük nyílt arra is, hogy betekintést nyerjenek Európa több államának sikeresen működő nyugdíjrendszerébe.

Az Antall kormány idején nem történt jelentős változtatás az addigi rendszeren, de nem hagyható figyelmen kívül, hogy Magyarországon 1994-ben, a választások évében megjelentek az első non-profit *önkéntes nyugdíjpénztárak*, melyek azóta kedvelt és dinamikusan fejlődő öngondoskodási formává váltak mind a foglalkoztatók, mind a foglalkoztatottak körében. Bár a befizetések után jelentős adókedvezményt lehetett igénybe venni, ez a hosszú távú megtakarítási forma inkább a magasabb jövedelmű rétegnek kedvezett vagy annak, aki mögött ilyen célú munkáltatói támogatás állt.

A következő kormányzati ciklusban hatalomra kerülő szocialista - szabaddemokrata koalíció működésének szintén az utolsó évében jutott el oda, hogy a magyar nyugdíjrendszert alapjaiban megreformáló törvényjavaslattal álljon elő. Az 1998-tól hatályba lépett *megreformált nyugdíjtörvény* legfőbb erénye, hogy az addig tisztán állami, központosított rendszert át próbálta alakítani több pilléren állóvá. Az új nyugdíjrendszer, amely *három pilléren* alapult (vegyes finanszírozású nyugdíjrendszer). 1. Továbbra is megmaradt az állami nyugdíjbiztosítás, ami az eddigihez képest a majdani nyugdíjak csak 75 százalékát fedezi. 2.

A második pillért a magánnyugdíjpénztárakba fizetett járulékok jelentik majd, amely meghatározott idejű tagság esetén legalább 25 százalékkal egészíti ki az első pillért (tőkefedezeti pillér). 3. Végül a már 1994 óta működő önkéntes nyugdíjpénztárakba fizetett összegek képezik az időskori ellátás harmadik, egyéni feltételekre szabott részét. Ugyanakkor a nőknél és a férfiaknál egységesen 62 évben jelölték meg a nyugdíjkorhatárt.¹ A magyar reform szinte semmit sem tett azonban a társadalombiztosításba vetett bizalom helyreállítása érdekében. Nem csoda tehát, hogy a vegyes rendszerbe önként belépők száma messze meghaladta az előzetes várakozásokat.

Az Orbán kormány törvénymódosításainak célja, hogy az államkassza nagyarányú kiesését csökkentsék.² A nyugdíjrendszer jövőjét illetően további változtatásokon gondolkodtak felsőbb körökben, ami az állami pillér megújítását célozza. A mindenki számára vonzó tulajdonságok az átláthatóság, biztonságosság, könnyű kalkulálhatóság és a nyugdíjba menetel idejének szabad választása lettek volna.

A 2002-ben a szocialista vezetésű Medgyesi kormány, mint a nyugdíjreform eredeti változatának kidolgozásában részt vevő domináns fél, visszaállította az általa már akkor fontosnak tartott sarokpontokat.³

Az előreszámításokat végző vizsgálatok kimutatták, hogy a nyugdíjkorhatár felemelése fokozatosan javítja ugyan a keresők-nyugdíjasok arányát, de ennek csökkenő trendjét nem tudja megváltoztatni. A korhatár emelése azonban lehetővé teszi a tőkefedezeti elem bevezetését, mert éppen azokban az években hoz létre bevételi többletet (2003-2015), amikor a tőkefedezeti rendszer még felhalmozási szakaszában van, vagyis csak elviszi a járulékbevételek egy részét a felosztó-kirovó rendszerből, de szolgáltatást még nem nyújt. Azokban az években viszont, amikor a tőkefedezeti rendszer már nyugdíjat fizet, ezzel csökkenti a felosztó-kirovó rendszer kiadásait, s így a romló keresők-nyugdíjas arány mellett is finanszírozható az állami nyugdíjrendszer.

¹ A reform a magánszektorban évről évre növekvő járulékfizetési lehetőséget kínált, azaz a keresetek hat, hét, majd 2001-re már nyolc százalékát lehetett volna a magánnyugdíjpénztárakba fizetni. A pályakezdőknek kötelezővé tették a belépést valamelyik magánpénztárba.

² Ezért fagyasztották be a nyugdíjpénztárba fizetett járulékot 6%-on, ezért tölték ki az első pillérbe való visszalépés lehetőségét két évvel, szüntették meg a pályakezdők számára a kötelező belépést, és hogy valóban alapos mérlegelésre készítsék a pénztártagokat, ezért törölték el az eredeti törvényben szereplő állami garanciát. A második pillér biztonságosabbá tétele érdekében szigorították a nyugdíjpénztárak működésének szabályait és felügyeletét. A legtöbb törvénymódosítás 2002-től lépett életbe.

³ A pályakezdőknek ismét kötelező magánnyugdíj-pénztári taggá válniuk. A munkavállalói nyugdíjjárulék 8% helyett 8,5%-ra nő. Magánnyugdíjpénztári tag esetében a nyugdíjjárulék 2003-tól 1,5% az állami társadalombiztosítás felé, tagdíja pedig 7% a magánpénztárba (2002-ben ez 2, illetve 6% volt) és 2004-től a 8,5 százalékos foglalkoztatotti járulék 0,5 és 8 százalékos arányban oszlik meg az állam, valamint a magánpénztár között.

1.3. Agrárium

Az új nyugdíjtörvény nem tesz különbséget a járulékfizetők között ágazati hovatartozás szerint. Minden állampolgárra érvényesek a szabályok, és mindenki ugyanúgy élhet a több pilléres szisztéma lehetőségeivel. De valóban csak az állampolgárok elhatározásán múlik-e az új nyugdíjrendszerben való részvétel? Milyen domináns tényezőkre vezethető vissza a magán-, illetve az önkéntes nyugdíjpénztári részvétel reális alternatívája? Szempontok lehetnek a jövedelem, az életkor, az alkalmazotti, vagy vállalkozói jogviszony, az iskolai végzettség, a nem, a lakóhely, az ágazat, az etnikai hovatartozás, stb..

A disszertáció meg kívánja vizsgálni, hogy a mezőgazdaságból élők helyzete és paraméterei hogyan függnek össze a három-pilléres nyugdíjszisztéma által kínált lehetőségekkel. Mivel a nyugdíjpénztári statisztikák ágazatok szerinti bontást nem tartalmaznak, ezért a dolgozat saját primer vizsgálatokra alapozva keresi meg az agrár szféra nyugdíj előtakarékoságát jelentősen befolyásoló ismérveket, és állapítja meg, hogy valóban azonos feltételeket biztosít-e számukra az új nyugdíjtörvény, vagy bizonyos szempontok miatt esetleg kizszorítottak valamelyik pillérből.

A **témaválasztást** indokolja a nyugdíjrendszer korosztályoktól független érintettsége, a rendszerváltást követően a tisztán állami rendszerrel való fokozódó elvárások és elégedetlenség. Az agrár szférához a jelöltet családi szálak kötik, ezért fontos számára a szektor mindenkori tisztas megélhetése, és helyzetük javítása.

2. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI

A disszertáció a nemzetközi demográfiai tapasztalatok közös vonásainak bemutatása mellett rá kíván mutatni a folyamatban lévő és tervezett nyugdíjreform törekvések sajátosságaira, a Világbank propagandájának hatására kialakuló *többpilléres nyugdíjszisztéma* jellemzőire. A nemzetközi kitekintés után lokalizálja a kérdést az európai integrációban részt venni kívánó Magyarország hasonló gondokkal küzdő nyugdíjrendszerére, történeti áttekintést nyújt a *magyar nyugdíjszisztéma változásairól* és arról, hogy milyen körülmények vezettek az 1998-as reform bevezetéséhez. A különböző nyugdíjreform koncepciók alapján elemzi a nyugdíjrendszer főbb sajátosságait és a lakossági elvárások tükrében, értékeli az új nyugdíjszisztéma erős és gyenge pontjait, rámutat a reform erényeire, és *feltárja a még mindig megoldatlan problémákat*.

Az értekezés választ keres arra, hogy az elmúlt évek tapasztalatai beváltották-e a nyugdíjreformhoz fűzött reményeket, felméri, hogy a *járulékfizetők elégedettek-e a mostani nyugdíjrendszerrel*, milyen szempontok érvényesülését tartanak a legfontosabbnak a nyugdíjszisztémában, és hol vannak még javítandó szegmensek. A nyugdíjrendszer minőségi követelményeit vizsgálva, megkeresi a *domináns változókat*, összetevőket, és kapcsolatokat keres a nyugdíjrendszer különböző paraméterei között, például hogyan motiválja a jövedelem, az életkor, a végzettség, stb. a rendszerben való részvételt. Feltérképezi, hogy a rendszerváltás eredményeként, hogyan nőtt Magyarországon a *munkanélküliség és a feketefoglalkoztatás* aránya, ami a nyugdíjjárulék fizetés elmaradásának fontos oka. Kitér a társadalom periferiáján élő *cigányság* súlyos helyzetére, elemezve ennek iskolázatlansággal, területi elhelyezkedéssel és a diszkriminációval való összefüggését.

A dolgozat bemutatja, hogy a rendszerváltás, milyen változásokat idézett elő a **mezőgazdaságban** dolgozók körében, rámutat a foglalkoztatás erős visszaesésére, az ágazatból való *elvándorlásra* és az agráriumból élők átlagos *életkorának növekedésére*. Elemzi, hogy az agrár szférában dolgozók számára a nyugdíjreform hasonló feltételeket teremtett-e, mint az egyéb ágazatok munkavállalóinak, vagy esetleg *elesnek bizonyos pozitív lehetőségektől*. Saját vizsgálatok révén választ keres arra, hogy a mezőgazdaságban dolgozók tudnak-e élni az új, három-pilléres rendszer által nyújtott lehetőségekkel, *milyen paramétereiktől függ a részvételük*. Feltárja, hogy a mezőgazdaságból élők helyzetét javítani hivatott speciális program („*Termőföldért életjáradékot*”) mennyiben segíti a célcsoport nyugdíjkorai megélhetését. A kérdőíves felmérést kiegészítendő, bemutatja egy *község* társadalombiztosítási jellemzőit, különös tekintettel a mezőgazdasági szférára és a nyugdíjjárulékot rendszeresen fizetni nem tudók arányára és jellemzőire, valamint személyes megkérdezés alapján feltárja, hogy hogyan ítélik meg helyzetüket az időskori megélhetésükért mindent megtenni nem tudó állampolgárok. Rámutat a rendszerváltás miatt kialakult új helyzetre, miszerint a nyugdíjbiztosítás nem teremt minden embernek biztos öregkort és arra, hogy a veszélyeztetett szegmensek problémáival időben el kell kezdeni foglalkozni. Mert hamarosan eljön az idő, mikor nyugdíjba vonul a nagy létszámú, most keresőkorban lévő Ratkó nemzedék, ami jelentősen csökkenteni fogja a társadalombiztosítás bevételeit, tekintettel a magyarországi természetes fogyás tényére, és eléri a nyugdíjkorhatárt azok is, akik talán önhibájukon kívül nem tudták teljesíteni a megfelelő mértékű szolgálati időt a nyugdíjhoz, vagy egyáltalán a nyugdíjhoz való jutás feltételeit. Ez pedig fokozhatja a társadalom kettészakadását és az államkassza majdani szociális célú kiadásait.

3. A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A disszertáció **szekunder vizsgálatok** keretében, a rendelkezésre álló hazai és a nemzetközi szakirodalom feldolgozásával mutatja be a téma aktualitását alátámasztó külföldi és magyar demográfiai változásokat, a nyugdíjrendszerek felülvizsgálatának és megreformálásnak szükségszerűségét. Az irodalmak széles tárháza foglalkozik a több pilléren álló nyugdíjrendszerek kialakulásával, működésével és kritikájával, nemzetközi és magyar viszonylatban is globálisan értékelve a kérdést. A vegyes rendszerben részt vevő vagy éppen részt nem vevő egyének helyzetére, választási lehetőségeire, és így a disszertáció alapkérdésére, az agrárszféra érintettségére azonban nem térnek ki. A dolgozat saját vizsgálatok végzésével keresi meg a választ a nyugdíjrendszerrel való elégedettség, és a mezőgazdaság jellemzőit és lehetőségeit érintő kérdésekre. A **primer vizsgálati eredmények** alapjául egy kérdőíves felmérés szolgál. A 300 fős reprezentatív minta kiválasztása egyszerű véletlen mintavétellel történt négy megye állampolgáraiból. Alkalmazásra került ezen kívül a mezőgazdaságban dolgozók helyzetének bemutatására egy falunak, a monográfia módszerével történő teljes körű leírása, és néhány mélyinterjú, személyes megkérdezés.

A felhasznált matematikai-statisztikai módszerek a következők:

"Gap-analízis" : Az ismérv fontosságának és a vele való elégedettségnek az összevetésére alkalmas nemzetközileg elfogadott módszer. *Felhasználás:* Az eljárás a nyugdíjrendszer minőségével való elégedettség vizsgálatában kerül felhasználásra.

Faktor-analízis: Többváltozós, lineáris regressziós elemzés, melynek célja a kezdeti nagy számú magyarázó változót, a modell egyszerűbb kezelhetősége miatt, kevesebb okváltozóval, úgynevezett faktorról helyettesíteni. *Felhasználás:* Az eljárás a nyugdíjrendszer legfontosabb minőségi paramétereinek meghatározásában hasznos segítség.

Korreláció- és regressziószámítás: Az ismérvek között fennálló kapcsolatok feltárása, leírása többváltozós matematikai modellel, ami megmutatja, hogy a magyarázó változók hogyan hatnak az eredményváltozóra, mely független változóknak van szignifikáns hatása a függő változóra. *Felhasználás:* A módszer a magánnyugdíjpénztárakba való belépés és a tagság fontos, meghatározó szempontjainak megkeresésében és az összetevők hatásának vizsgálatában kerül alkalmazásra.

Kapcsolatok feltárása és aránypróbák (statisztikai hipotézis-vizsgálatok): Két változó közötti kapcsolat kimutatására alkalmas eljárás a megfelelő statisztikai próba használatának

segítségével. Ha a változók közti összefüggés szignifikáns, akkor a mintából levont következtetéseink általános érvényűnek tekinthetők. *Felhasználás:* A nyugdíjpénztári tagsággal összefüggő ismérvek megkeresésénél, a foglalkozási ágazatonkénti kapcsolatok feltárásánál, a mezőgazdaságban dolgozók jellemzőinek kimutatásánál alkalmazható a módszer.

Leíró statisztikák: Fontosabb statisztikai mutatók, mint az átlag, szórás meghatározása és ezek szakmai szempontú elemzése. *Felhasználás:* A nyugdíjrendszerrel összefüggő paraméterek, mint például életkor, jövedelem stb., jellemző statisztikai mutatóinak elemzésénél alkalmazható a módszer.

Monográfia: A reprezentatív megfigyeléseknek, a statisztikai következtetéseknek azon formája, amikor a megfigyelni kívánt teljes sokaságnak egy kiválasztott részét vetjük teljes körű megfigyelés alá. *Felhasználás:* Egy konkrét település teljes körű vizsgálata a társadalombiztosítás szempontjából. A lakosok nyugdíjjárulék fizetés szerinti összetételének megállapítása és a járulékot folyamatosan fizetni nem képes, veszélyeztetett szegmensek felderítése.

Mélyinterjúk: A statisztikai megfigyeléseknek olyan módszere, amikor személyes megkérdezéseket alkalmaznak a vizsgált terület egyes egyedeinél. *Felhasználás:* A kérdőíves felmérésből levonható nem megbízható következtetéseket kiegészítendő, a személyes megkérdezésekkel a vizsgálatokat a mezőgazdaságban dolgozók helyzetére lehet fókuszálni.

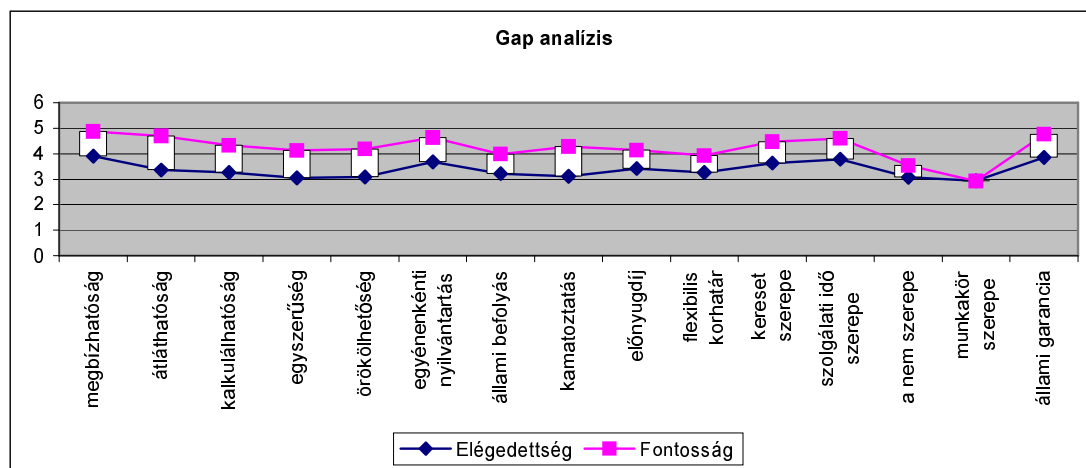
4. TÉZISPONTOK ÉS EREDMÉNYEK

1. tézispont: A megreformált nyugdíjrendszerrel továbbra sem elégedettek Magyarországon a járulékfizetők, vagyis a reform nem váltotta be a hozzá fűzött ilyen irányú reményeket. Az átalakítás nem javított a szisztéma átláthatóságán, nem lett egyszerűbb a majdani nyugdíj meghatározásának módja. Az állami társadalombiztosítási befizetéseket továbbra sem egyéni számlákon tartják nyilván, így a járulékok és járadékok közötti kapcsolat még mindig laza.

Eredmény: A megreformált magyar nyugdíjrendszerrel való elégedettséget ún. „gap”-analízis⁴-sel mérte a dolgozat. Az átlagok összehasonlításánál a fontosság csaknem minden esetben meghaladja az elégedettséget, vagyis a reform nem oldott meg mindent tökéletesen, vannak még javításra szoruló területek.

1. ábra

A nyugdíjrendszer minőségi követelményeivel való elégedettség

Azonos koordináta rendszerben vettük fel az elégedettségre és a fontosságra adott átlagokat, és a köztük levő különbségeket külön kiemeltük. A grafikon felső törött vonala a fontosság, az alsó pedig az elégedettség. Egyértelmű tehát, hogy a válaszadók nincsenek kellőképpen megelégedve a nyugdíjrendszerrel, hiszen a fontosságok szinte mindenhol meghaladják az elégedettségeket. Az egyetlen kérdés, ahol szerepet cserél a két kategória, azaz ahol hiányzik a kis fehér téglalap, az a munkakör szerepének figyelembevétele⁵. Az eltérések mértéke a legtöbb ismerv esetén nagyjából azonos, egy körüli érték, vagyis a válaszadók hasonlóan elégedetlenek szinte minden szemponttal. A legnagyobb szakadék a nyugdíjszisztéma **átláthatóságának** megítélésében van. Az eltérés csak öt esetben nem adott szignifikáns értéket: munkakör, nem figyelembevétele, flexibilis nyugdíjkorhatár, előnyugdíj lehetősége és az állami befolyás terén. A szempontok kétharmada bizony olyan változókat tartalmaz, amelyek terén vannak javítanivalók. A feszültség legnagyobb a nyugdíjrendszer

⁴ Gap= rés, szakadék. A minőségi paraméterek fontosságát és a velük való elégedettséget 1-től 5-ig értékelik a válaszadók és az átlagértékek közti eltérés (gap) mutat rá a javítandó területekre. Minél nagyobb a szakadék, annál aggasztóbb a probléma.

⁵ Ez a szempont volt a legkevésbé fontos (2,93) és ugyanakkor ezzel a legelégedetlenebbek (2,94) a válaszadók, mégis itt haladja meg egyedül az elégedettség a fontosságot. Általában, ha nem tartunk valamit fontosnak, akkor ott a kérdéssel való elégedettség is értelmét veszti. Mindenesetre beigazolódni látszik a jogalkotó magatartása, amikor a nyugdíjak meghatározásánál a munkakör szempontját nem vette bele.

átláthatóságának tekintetében. A válaszadók szerint nincs elég információjuk a levont nyugdíjjárulékok újáról, arról, hogy ez majdan visszajut-e és hogyan jut vissza hozzájuk. A nyugdíjreform tehát ezt a problémát nem volt képes megoldani. A további fontosnak tartott szempontok, melyeknél szintén jelentős (1 fölötti rés) az elégedettség és a teljesülés közötti szakadék, a legnagyobb különbségtől haladva a kisebbek felé: a nyugdíjak *kamatozásának*, vagyis a reálérték megőrzésének jobbá tétele, az *örökölhetőség*, az *egyszerűség* és a *kalkulálhatóság problémája*⁶.

2. tézispont: A nyugdíjrendszer minőségi paraméterei közül legfontosabbak a *megbízhatóság*, az *átláthatóság*, valamint a *kereset és a szolgálati idő* figyelembevétele.

Eredmény: A regresszió számítás eredményeként a nyugdíjrendszer minőségét befolyásoló változók közül a *kereset* figyelembevétele, a *rendszer megbízhatósága* és a nyugdíjjárulékok *kamatoztatása* adtak szignifikáns hatást a rendszerrel való elégedettséggel. A feltételezett legfontosabb kritériumok közül kettő (megbízhatóság, kereset) valóban domináns tényező a modellben⁷, de nem szerepelnek köztük az átláthatóság és a szolgálati idő figyelembe vétele, viszont a befizetett járulékok kamatozása, vagyis az értékállóság jut domináns szerephez.

3. tézispont: A *magánnyugdíjpénztári* tagságot alapvetően az *életkor*, az *önkéntes* pénztári tagságot pedig a *jövedelem és a munkáltatói tagdíjtvállalás* határozza meg.

Eredmény: A kérdőíves felmérés alapján a *magánnyugdíjpénztári tagságra* szignifikáns hatást jelentő változó egyedül az *életkor* volt. A vegyes rendszert választók a magánpénztárakba irányított járuléknak megfelelően majd innen fogják kapni nyugdíjuk egy részét. Ezáltal csökken az állami társadalombiztosítástól kapott járadék. Aki a szükséges 15 éves magánpénztári tagsággal nem rendelkezik, az veszít a második pillérbe való belépéssel. Ezért az idős korosztályok számára nem jelent reális alternatívát a magánnyugdíjpénztári megtakarítás. Bár az első belépésekkor jelentős számban voltak a javasoltnál idősebb tagok is, de a visszalépés lehetősége és a megkésett tájékoztatás megtette a hatását. A megkérdezett minta alapján egyértelműen kimutatható a *negatív korreláció* az életkor és a vegyes rendszert

⁶ 0,82 és 1 közötti részt adtak továbbá, szintén a kisebb különbségek irányába haladva: a megbízhatóság, az egyéni nyilvántartás, az állami garancia, a kereset és szolgálati idő figyelembevétele.

⁷ A többváltozós lineáris regresszió modell a nyugdíjrendszer minőségi paramétereinek függvényében vizsgálta a rendszerrel való elégedettséget. A 15 szempont ugyanaz, mint a gap analízisnél (lásd grafikon).

választók száma között. A többi vizsgált változó -a nem, a jövedelem és a végzettség- nem befolyásolta szignifikánsan a magánnyugdíjpénztári tagságot. Azonban összefüggést találtak a számítások a magánnyugdíjpénztár alapítója (banki-, biztosítói-, ágazati alapító) és az iskolai végzettség között. Az iskolázottabb tagok számára nem volt mindegy, hogy milyen az alapító személye. A banki és biztosítói háttérrel működő pénztárak koncentrálják a tagok 80 százalékát.

Az *önkéntes nyugdíjpénztári tagság* domináns magyarázó változói a *jövedelem* és a *munkáltatói háttér* lettek. Mivel ebben a pillérben nem pusztán jövedelem átcsoportosításról van szó, hanem plusz befizetésről, itt már jelentős szerephez jut az anyagi háttér. Ha a harmadik pillérbe történő befizetéseket a tag maga finanszírozza, akkor elsősorban a tehetősebb állampolgárok előtt állnak nyitva az önkéntes pénztárak kapui. *Pozitív korreláció* van a *jövedelem* és *tagdíj mértéke* között, a magasabb jövedelemmel rendelkezők többet fizetnek. A kis jövedelműeknek csak abban az esetben van lehetőségük a harmadik pillérben való részvételre, ha mögöttük áll egy tagdíjat átvállaló munkáltató. Végül még az életkor hatásáról érdemes említést tenni. A minta alapján *pozitív szignifikáns kapcsolat* van az *életkor* és az *önkéntes pénztári tagság* között is, ami annyit jelent, hogy a harmadik pillért választók száma az életkor előrehaladtával nő. Hogy több az idős tag az önkéntes pénztárakban, ennek fontos oka, hogy a fiatalokhoz képest ők rendelkeznek magasabb jövedelemmel, ami szintén domináns változó. A nem és a végzettség az önkéntes pénztári tagságot sem befolyásolja jelentősen.

4. tézispont: A *mezőgazdaságban* dolgozókat bár semmiben nem érintette hátrányosan a reform, mégis az ágazatban tapasztalható jövedelmek visszaesése miatt *nem tud mindenki élni a három-pilléres lehetőséggel*. Leginkább veszélyeztetettek az alacsony jövedelmű vállalkozók és az őstermelők.

Eredmény: A leíró részben bemutatott **mezőgazdasági dolgozókra** fennálló jellemzők, a viszonylag *magas életkor* és az *alacsonyabb jövedelem*, a legtöbb agrár ágazatból élő ember számára *nem jelent korlátlan lehetőséget* az új, három-pilléres nyugdíjrendszerben való részvételre. A magánnyugdíjpénztárakból a magas életkor, az önkéntes nyugdíjpénztárakból a kicsi jövedelem zár ki nem elhanyagolható arányú mezőgazdasági munkást. Számukra a munkáltatói tagdíjátvállalás nem kézzel fogható segítség, mert nem érint sok embert.

Az eredmények tanúsága szerint a mezőgazdaságban is *vannak jól működő vállalkozások*, jól kereső egyének, akik számára nyitva állnak a nyugdíjcélú megtakarítások kapui, és akik élnek is a kínálgató lehetőségekkel. A tények azt mutatják, hogy a jól menő vállalkozások is csak *minimális összegű jövedelem után* fizetnek *nyugdíjjárulékot*. A majdani nyugdíjból való megélhetés és a nyugdíjak értékállósága, azaz a társadalombiztosítás helyett inkább bíznak a vállalkozás hosszú távú jövedelemtermelő képességében és minden bizonnyal, ettől remélik az öregkori tisztes megélhetést.

5. tézispont: A nyugdíjjárulék fizetésére nem kötelezettek között, akik *nem is kötöttek megállapodást a társadalombiztosítóval a járulékfizetésről, legnagyobb a mezőgazdaságban dolgozók aránya.*

Eredmény: Az **ágazatokat összehasonlító elemzések** azt mutatták, hogy az előzetes várakozásoknak megfelelően, vannak a mezőgazdaságban dolgozók között nem kis számban olyanok, akik valóban elesnek az új nyugdíjrendszer sok pozitív lehetőségétől. Ez alatt elsősorban a munkavállalói jogviszonyban nem álló embereket kell érteni.

A *nyugdíjjárulék fizetéséről* tett feltételezés, miszerint párhuzam vonható a nyugdíjjárulékot nem fizetők száma és az ágazat között, nem igazolódott. Nem igaz, hogy a *mezőgazdaságban* vannak inkább nyugdíjjárulékot nem fizető állampolgárok. Az aggodalom, miszerint a mezőgazdaságban dolgozók időskori megélhetése veszélyeztetettebb a nyugdíjjárulék nem fizetése miatt, mint a más ágazatokban dolgozóké, alaptalannak bizonyult, mert ők *nagyobb arányban kötnek* a társadalombiztosítással *megállapodást a nyugdíjjárulék fizetéséről*, mint az egyéb szférákban jövedelmet szerző állampolgárok.

A mezőgazdaságon belül viszont külön kell foglalkozni az **őstermelők helyzetével**, mert közöttük legnagyobb a nyugdíjjárulékot nem fizetők megoszlása. Azoknak az *őstermelőknek* a helyzete a legkritikusabb a majdani nyugellátás kapcsán, akik egyéb munkahellyel nem rendelkezvén, és nyugdíjbiztosítás fizetési kötelezettség hiányában, nem is kötnek saját elhatározás alapján a társadalombiztosítóval megállapodást a járulékfizetésről. Szerencsére arányuk elenyésző és a vizsgálatok során hasonló arányban nem kötnek megállapodást más ágazatok nyugdíjjárulék fizetésre nem kötelezett egyedei sem. S bár *nem mutatható ki* az őstermelők, nyugdíjjárulékot *nem fizetőkön belüli szignifikánsan nagyobb aránya*, de ők egyértelműen kiszorítottak mind a magán-, mind az önkéntes nyugdíjpénztárakból. Ennek nyilván anyagi okai vannak, hiszen ha valaki nem fizet kötelező nyugdíjbiztosítást, akkor egyéb nyugdíjcélú megtakarításokra sem képes.

A mintában szereplő 29 értékelhető válasz alapján az őstermelők helyzetéről alkotott **kép nem lehangoló**. A 17 vizsgált őstermelő 65 százaléka tagja valamilyen pénztártípusnak, csaknem negyedük (24%) mindkét fajta pénztárba belépett. A tisztán csak önkéntes pénztári tagok aránya is ugyanennyi, tehát nincs okunk jelentős gondokat feltételezni ebben a szegmensben. Azonban az *őstermelők több mint harmada (35%) egyik pénztárnak sem tagja*. Ez jelentős arálynak mondható, mivel minden harmadik őstermelő ezek alapján *semmiféle nyugdíjcélú megtakarítást nem eszközöl*, vagyis nyugdíjkor megélhetésük veszélyben van.

A kicsi válaszadói létszám miatt az itt tett *megállapításokat nem fogadhatjuk el biztonságos, országos helyzetet bemutató következtetéseknek*.

6. tézispont: Az **agráriumban dolgozók** a *magánnyugdíj-pénztárakban lényegesen kisebb arányban* képviseltetik magukat, mint más ágazatok munkavállalói. Ennek oka elsősorban a *magasabb átlagos életkor*, ami nem kedvez a magánpénztári megtakarításoknak. A mezőgazdasági dolgozók aránya az *önkéntes nyugdíjpénztárakban is alacsonyabb*, mint más ágazatoké. A háttérben a *szerényebb jövedelem* és a munkáltatói tagdíjtvállalás hiánya áll.

Összehasonlítva a *magán- és önkéntes* pénztári tagságot az agráriumba, az *önkéntes pénztári arány jelentősen nagyobb*. A tehetősebb agrár dolgozók itt életkortól függetlenül gyarápíthatják megtakarításaikat, jelentős adókedvezményeket igénybe véve.

Eredmény: Ha megnézzük a pénztár típusonkénti bontásokat, akkor jelentősen eltolódnak az ágazati megoszlások. Azok között, akik csak egyféle nyugdíjpénztárnak tagjai, a *mezőgazdaságban jóval kisebb a magánnyugdíj-pénztári tagok és jóval nagyobb az önkéntes nyugdíjpénztári tagok aránya*.

A számítások mindkét esetben *szignifikáns aránybeli eltérést* jeleznek, de míg a *magánnyugdíjpénztárakban* feltételezésünkkel megegyezően, valóban a *mezőgazdasági dolgozók adják a kisebb arányt* (az agrár dolgozók 26%-a, a nem agrár szférában dolgozók 61%-a magánpénztári tag), addig az *önkéntes pénztárakban* épp ellenkezőleg az *ő megoszlásuk a nagyobb* (az agrár dolgozók 69%-a, a nem agrár dolgozók 44%-a önkéntes pénztári tag).

A *mezőgazdasági szférában dolgozók kiemelkedően magas aránya csak önkéntes nyugdíjpénztári tag* (49%, az egyéb ágazati 17%-kal szemben). Ennek fent említett oka, hogy magas életkoruk miatt nekik már nem ajánlatos a magánnyugdíjpénztári részvétel, de nyugdíj-előtakarékossági és adómegtakarítási célból az önkéntes nyugdíjpénztárba beléptek.

1. táblázat

A nyugdíjpénztárakban való részvétel ágazatonként (fő)

	mpt	öpt	mindkettő	nem pénztártag	összesen
mezőgazdaság	2	17	7	9	35
egyéb ágazatok	85	42	63	51	241
összesen	87	59	70	60	276

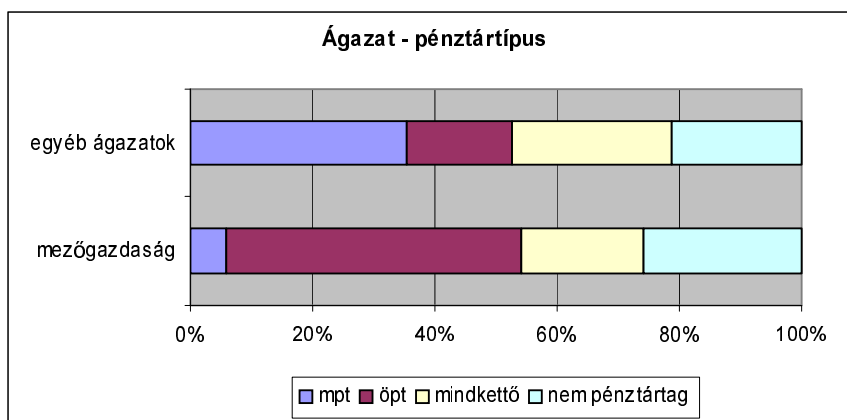
mpt: magánnyugdíjpénztár

öpt: önkéntes nyugdíjpénztár

Ugyanez arányokban:

2. ábra

Nyugdíjpénztári tagság ágazatok szerinti megoszlása (mpt: magán-, öpt: önkéntes nyugdíjpénztár)

158 válaszadó alapján az önkéntes pénztári tagok *tagdíjának fizetője* szerinti megoszlást alapján az derült ki, hogy a *mezőgazdasági ágazatban kiugróan magas a saját befizetők aránya*. Ebben a szektorban a válaszadók nagyjából fele saját maga finanszírozza a plusz nyugdíjcélú megtakarításait, ez több mint duplája az egyéb ágazati saját befizetéseknek. Mivel ez csak magas jövedelmű biztosítottak számára elérhető, úgy tűnik, hogy a mezőgazdaságban dolgozók is képesek megtakarításokra.

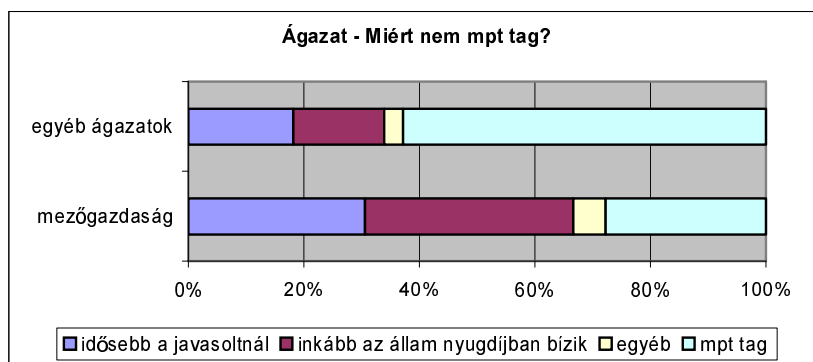
A *tagdíj átvállalási arány* a mezőgazdaságban 30%-os, míg más ágazatokban 26%. Az *eltérés nem mutatkozott szignifikánsnak*. Azonban az önkéntes pénztári *tagdíjukat önállóan, munkáltatói segítség nélkül fizetők megoszlás, szignifikánsan nagyobb az agrár ágazatban* (50% a 17%-kal szemben).

7. tézispont: A mezőgazdaságban a *második pillér elutasításának oka* a javasoltnál magasabb *életkor*, a magánnyugdíjpénztárak működésével szembeni bizalmatlanság és az állami nyugellátásokkal való elégedettség. A mezőgazdaságban a *harmadik pillér elutasításának oka* az *anyagi fedezet hiánya*.

Eredmény: A vegyes nyugdíjrendszerben a második pillér elutasításának életkorból adódó magyarázottsága ágazatoktól függetlenül ugyanúgy érvényesül. Ezen az okon kívül sokan úgy vélték, hogy az állami, *társadalombiztosítási nyugdíj megbízható*, vagy ha úgy tetszik, nem bíztak annyira a nyugdíjpénztárak tevékenységében. Ha minden ágazatot külön veszünk figyelembe, akkor megállapítható, hogy az állammal szembeni szolidaritás a mezőgazdaságban dolgozóknál a legnagyobb.

3. ábra

A magánnyugdíjpénztári tagság elutasítási okának megoszlása ágazatonként

mpt: magánnyugdíjpénztár

A számítások szignifikánsan nagyobbak találták a mezőgazdasági dolgozók *jövedelemből* adódó indokát a **harmadik pillér** elutasítására. Eszerint az önkéntes nyugdíjpénztári tagság minden második agrár foglalkoztatott számára nem reális alternatíva.

8. tézispont: A rendszerváltás alapvetően más helyzetet teremtett a nyugdíjjárulék fizetése terén a foglalkoztatás erőteljes visszaesése és a *fekete gazdaság* felvirágzása miatt. A *munkanélküliség* nyugdíjjárulék fizetésre gyakorolt kedvezőtlen hatása csak az ország bizonyos területeit érinti hátrányosan, ami leginkább a vidékre, a falvakra és északkelet Magyarországra vonatkozik. A tartósan munkanélküliek, segélyből vagy alkalmi munkákból élők és a *cigány* etnikum helyzetén nem fog javítani az új nyugdíjrendszer és pár év múlva a róluk való gondoskodás jelentős terheket jelent majd az államnak.

Eredmény: A szekunder vizsgálatok eredményei alátámasztják a fenti tézist. A rendszerváltás óta égető probléma a *munkanélküliség*, és ezen belül különösen a tartós munkanélküliség megjelenése Magyarországon. Fokozottan sújtja ez a gond a városoktól távolabb eső településeket, községeket és az országnak inkább a keletei területeit. Hazánk

ezen elmaradottabb részein a mezőgazdaság háttérbe szorulása, a nagyipar leépülése, a szűkülő munkalehetőségek és városok vonzáskörzetének hiánya együttesen idéztek elő az országos átlagnál magasabb, és a dunántúli területeknél jóval magasabb munkanélküliségi rátát.

Az *illegális gazdaság* jelenléte a rendszerváltás előtt is jelen volt, és a gazdaságot érintő változások továbbra sem képesek visszaszorítani ezt a negatív hatást. Elsősorban a foglalkoztatók adó-, és járulék elkerülése, valamint a dolgozók kiszolgáltatottsága és a munkalehetőségek szűkülő köre generálja továbbra is a fekete és szürke munkavállalás fennmaradását.

A *cigányok* a rendszerváltás igazi vesztesei. Elsősorban az átlagosnál alacsonyabb iskolai végzettség, és az ezzel szorosan összefüggő diszkrimináció miatt szorultak ők ki drámaian nagy arányban a munkaerőpiacról. Az északkeleti országrészben a legmagasabb munkanélküliségi ráta párosul a legalacsonyabb iskolai végzettséggel és a cigány népesség legmagasabb arányával.

A nyugdíjak szempontjából számukra még él egy kedvező lehetőség, ti. a **korai nyugdíjazás** intézménye. A rokkantnyugdíjazás, leszázalékolás már a 1990-es évek előtt a munkanélküliség előli kényszerű menekülés jellegzetes formájává vált a romák körében. Mivel a rendszerváltás óta az előnyugdíjasok száma jelentősen nőtt a nem cigány lakosság körében is, a költségvetés szociális-, és a nyugdíjbiztosítási alap forrásai döntik el, hogy a nyugdíjreform által nem érintett „rokkantosítás intézményét” meddig tudják változatlan formában fenntartani.

9. tézispont: A községek helyzete a rendszerváltás óta romlott. A hagyományos *mezőgazdasági munkavégzés egyre szűkül*, egyrészt az agráriumban tapasztalható munkalehetőségek csökkenése, másrészt a fiatalok szektorból való elvándorlása miatt. A jól menő mezőgazdasági vállalkozások száma elenyésző.

Az agrár dolgozók nyugdíjjárulék fizetése, ha nem is magas jövedelmi szint mellett, de megvalósul, a tehetős vállalkozók is csak minimális járulékot fizetnek.

Eredmény: A falvak helyzete a rendszerváltás óta jelentősen romlott. Régebben itt főként mezőgazdaságból éltek az emberek, mára számuk jelentősen csökkent. A privatizáció következményeként a korábban meghatározó mezőgazdasági nagyüzemekben jelentősen csökkent a munkalehetőség. A jövedelemcsökkenés, a munkanélküliség és a gyorsan emelkedő szolgáltatási költségek a falvak gazdasági visszaesését eredményezték. Ha

mindehhez hozzávesszük az itt élők alacsonyabb iskolázottságát és a falu helyzetét nem javító cigányság problémáját, akkor kilátástalan kép rajzolódik elénk. Szerencsére a lehangoló megállapítások Magyarország nem minden községére igazak, jelenetős területi különbségek észlelhetők. Inkább az ország keleti területeit érintik ilyen súlyos problémák, és vannak falvak, amelyek a városok vonzáskörzetét, vagy egyéb sajátosságokat kihasználva, épp ellenkezőleg, dinamikus fejlődnek.

Mindazonáltal megfelelő munkaalkalmak és jövedelem nélkül reális esély van arra, hogy a falu, korábbi megtartó szerepe helyett újra az elvándorlás forrásává válik, ami jelentős nemzeti vagyonvesztéssel jár.

Az általam megvizsgált község, **Sukoró** a helyi sajátosságok miatt lényegesen jobb helyzetben van, mint egy átlagos falu ma Magyarországon. A Közép-Dunántúli elhelyezkedés, Székesfehérvár vonzáskörzete, a Velencei-tó közelsége és az etnikai csoportok hiánya egy stabil foglalkoztatotti rendszert teremtett, amit a munkanélküliség veszélye nem fenyeget. Az illegális munkavállalás ugyan élő valóság, de mértéke elenyésző. A rendszerváltás óta a mezőgazdaságban végbement kedvezőtlen változások a vizsgált faluban különösképpen megfigyelhetők. Az általánosságban megfigyelhető létszámleépülés, a fiatalok kevésbé hagyományőrző álláskeresése, és ezáltal az agrár ágazatból élők átlagos életkorának növekedése mellett, itt megkülönböztető okként a falu üdülőkörzetté való tudatos alakítása is jelentősen közrejátszik abban, hogy nagyon kevesen élnek a mezőgazdaságból.

A foglalkoztatás szinte 100 százalékos aránya biztosítja a **nyugdíjjárulék fizetést**. Az alakalmi-, vagy illegális munkából élők esetében veszélybe kerülhet a járulékfizetés, de közülük legtöbben élnek a tb. által nyújtott, nyugdíj megtakarítást és szolgálati idő szerzést célzó lehetőségekkel. A mezőgazdaságban dolgozó egyéni gazdálkodók és vállalkozók megtalálták számításukat, ha nem is túl magas jövedelem után, de ők is fizetik a majdani nyugdíj alapját képező járulékot. Az önkormányzat nyilvántartásai nem alkalmasak az új, vegyes nyugdíjrendszerben való részvétel elemzésére, mert számukra ez érdektelen kérdés.

A mélyinterjúk helyszínén, **Szepetnek** községben, (Zala megye déli része) a helyi termelőszövetkezet töredékét foglalkoztatja csak annak a létszámnak, amit a rendszerváltás előtt, így az emberek számára nem kínál olyan megélhetést, mint régen. Persze falun szinte mindenkinek voltak egyéb bevételei a második műszakban megtermelt termények, és az állatok értékesítéséből és ez most is olcsóbbá teszi itt a megélhetést. A földek visszaadása, a kárpótlás után nem sokan tudtak élni eszközök, gépek hiányában a felkínált lehetőséggel és ma sokan a föld bérbeadásából szerzik innen jövedelmüket, nem vállalva fel az önálló

gazdálkodás terheit. Vannak, akik a szülők által nyújtott anyagi, infrastrukturális és egyéb segítséggel tudtak sikeresen bekapcsolódni hagyományörző módon a mezőgazdaság taposómalmába, de nem sokan. Jellemző a fiatalok elfordulása az agráriumtól, nehéznek és soknak találják a munkát az ellenszolgáltatásként kapott jövedelemmel összevetve, és más ágazatokban próbálnak inkább boldogulni. A ma 50-60 éves generáció még dolgozik a földjén, de az utánpótlásról kevesen tudnak gondoskodni. A kisbirtokok egyre inkább ellehetetlenülnek, a bérbeadás és a földek eladása újra a birtokkoncentráció irányába mutat, ami az eredményesebb gazdálkodás fontos alappillére.

A **falusiak nyugdíjárulék fizetése** nem mondható kritikusnak. Többségük a mezőgazdasági tevékenységet nem főállásban végzi, van foglalkoztatotti jogviszonyuk, amiből a kötelező nyugdíjárulékot fizetik. Önkéntes nyugdíjpénztári megtakarításokra általában nem képesek. Vannak azonban - bár csak kis számban - jól menő mezőgazdasági vállalkozók is, akiknek bevételeik alapján nem okozna gondot nagyobb nyugdíjcélú megtakarítás, mégis a tapasztalatok azt mutatják, hogy csak a törvény által előírt minimális jövedelem után fizetnek nyugdíjárulékot, és inkább a saját vállalkozásba forgatják vissza a pénzt, minthogy önkéntes nyugdíjpénztárakra bíznák. A magánnyugdíjpénztári tagságot a fiatalok közül az állami nyugdíjjal elégedetlenek választják, akik magasabb nyugdíjat remélnek a nem állami befolyás alatt működő nyugdíjpénztáraktól.

A *primer vizsgálat*, a kérdőíves felmérés mellett a mezőgazdaságban dolgozók helyzetét mélyebben bemutatni kívánó *személyes felkeresések* hasznos új információkkal szolgáltak. Amellett, hogy megerősítették az agrárimból élők nyugdíjpénztári részvételének kedvező oldalát, kissé *árnyaltabbá* tették a *probléma* megközelítését. A pozitív példák mellett rámutattak néhány komoly orvoslásra szoruló kérdésre, mint a fiatalok mezőgazdaságtól való elfordulása, az elégtelen jövedelmekre, a kényszerű másodállásokra és az illegális munkavállalásokra. A mezőgazdaságból élők száma a rendszerváltás óta rohamosan csökken. Bár az ágazatban kitartók jelentős részeknek időskori megélhetése, úgy tűnik biztosított, de a kisebbség gondjai jelentős társadalmi feszültség forrásává válhatnak.

Végeredményben a vizsgálati eredmények megnyugtató tanulsággal szolgálnak, hiszen a mezőgazdaságot a többi ágazattal összehasonlítva, hasonló arányban élvezik az megreformált nyugdíjrendszer előnyeit és hátrányait.

Nem szabad azonban megfeledkeznünk azokról a mezőgazdasági vállalkozókról, akik csak minimálbér után fizetnek nyugdíjárulékot vagy azokról az őstermelőkről, akik

egyáltalán nem is fizetnek, valamint a tartósan munka nélkül élőkről vagy az illegálisan munkát vállalókról, mert ők nyugdíjas korukra lehet, hogy megélhetési problémákkal fognak küzdeni. A róluk való gondoskodás az állam feladata lesz, amivel már jóval előbb kalkulálni lehet és szükséges is.

5. JAVASLATOK AZ EREDMÉNYEK ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI FELHASZNÁLÁSÁRA

Az új hárompilléres nyugdíjrendszer Magyarországon alapvető változást hozott az eddigi társadalombiztosítási nyugellátásban. A megalakult magán- és önkéntes nyugdíjpénztárak működését az előírt jogszabályi kereteken belül az alapítók irányítják. Ők tehetik a kötelező állami pillérnél eredményesebbé a pénztárak tevékenységét, hozamát. Ezért a reform bevezetése óta a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer egy kihívással szembesül, hogyan tehetné vonzóbbá a járulékfizetők számára az első pillért. A változások a kötelező rendszert csak kevésbé érintették, vannak még orvosolandó problémák. Hogy mely területeket kellene alaposabban górcső alá vonni, ehhez jó útmutató lehet a disszertációban bemutatott, nyugdíjrendszert érintő **elégedettségvizsgálat**.

A feszültség legnagyobb az *első pillér átláthatóságának* terén, a válaszadók szerint világosabbá kell tenni a járulékok és a járadékok közötti kapcsolatot. Csaknem ilyen fontos és ezzel szorosan összefüggő szempont a nyugdíjak kiszámításának *egyszerűbbé* tétele. Erre a problémára a szakirodalomban olvashatunk megoldásokat, melyek közül a dolgozat a pontrendszeres nyugdíjszisztémát tartja a legalkalmasabbnak. Kihatással van az átláthatóság és az egyszerűség a nyugdíjak majdani *kalkulálhatóságára* is, amivel szintén nagy az elégedetlenség. További fontos javításra szoruló terület a *nyugdíjak értékállóságának* kérdése. A nyugdíjpénztárak helyzete jobb, mert az első években nem kell szinte kifizetéseket teljesíteni a tagoknak, így a beszédett járulékokat több - kevesebb sikerrel befektethetik, hozamokkal gyarapíthatják. Az első pillérben csak az indexálásra van lehetőség, ami a válaszadó véleménye alapján nem képes megőrizni a nyugdíjak reálértékét.

Míndezen szempontokat figyelembe véve lépéseket kell tenni a reform után továbbra sem jól működő, társadalombiztosítási kötelező nyugdíjpillér megreformálására.

A disszertáció rámutatott a vizsgálati eredmények falut bemutató fejezetében, hogy nem mehetünk el szó nélkül az **illegális foglalkoztatás** kérdése mellett. Vannak, akik ugyan

kényszerűségből, de valószínű, hogy sokan adó- és járulékfizetés elkerülésének okán vállalnak feketén munkát. Nyilván a jelen megélhetés jobbá tétele az ő céljuk, és nem gondolnak arra, hogy a kis jövedelem után fizetett nyugdíjjárulék évekkel később fog súlyos megélhetési gondokat okozni.

A járulékfizetés elkerülésének visszaszorítása csak úgy valósítható meg, ha mind az alkalmazottakat, mind a munkáltatókat érdekeltté tesszük a járulékfizetésben. Ehhez megint csak az első, kötelező társadalombiztosítási pillér vonzóbbá tétele adna reális lehetőséget. Megoldást jelentene a járulékok mértékének csökkentése és egy minőségi társadalombiztosítási ellátó rendszer kialakítása.

A rendszerváltás egyértelműen kedvezőtlenül érintette a mezőgazdaságot. Az állami gazdaságok megszűnésével jelentősen csökkent a szférában dolgozók létszáma, sokan kényszerültek profilváltásra. A fiatalok elfordulása az agrár ágazattól maga után vonja hazánkban a mezőgazdaság leépülését az itt dolgozók növekvő átlagos életkora és az utánpótlás hiánya miatt. A régen hagyományosan mezőgazdaságból élő falusiak máshol keresnek megélhetést, ingázással vállalnak munkát, rosszabb esetben pedig elhagyják a községet. Bár a megélhetés még mindig olcsóbb falun, de az alacsonyabb jövedelmek miatt egyre távol az olló a városon és községekben élők között, ami társadalmi feszültség forrásává válhat.

A disszertáció mélyinterjúi megerősítik a mezőgazdaság és a falu egyre kilátástalanabb helyzetét. Meg kell találni a módját a régebben **jól működő vidéki életforma visszaállításának**. Ehhez vezet a már beindult birtokkoncentráció folyamata, de emellett szükség volna munkahelyteremtésre és a falusi élet vonzóbbá tételére is.

Az új magyar vegyes finanszírozású nyugdíjrendszer idővel az összes állampolgárra ki fog terjedni a pályakezdők kötelező belépése miatt. A **mezőgazdaságban** dolgozók közül a ma „idősebb koruk miatt kiszoruló” fogalma megszűnik, mert nagyjából 10 év elteltével minden agrár dolgozó számára ugyanúgy lehetőség lesz a magánnyugdíj-pénztári részvételre. A disszertáció vizsgálatai szerint, választották volna jó páran a vegyes rendszert, ha életkoruk engedi. Elsősorban az állami pillér által biztosított, nem megfelelő nyugdíjszint miatt érezték **igazságtalannak a választást**. A nyugdíjpénztárak nem túl biztató kezdeti tevékenysége miatt azonban pár év múlva előfordulhat, hogy már nem csak az első, hanem a második pillérrel is elégedetlenek lesznek a járulékfizetők. Az önkéntes nyugdíjpénztárakba a dolgozat vizsgálatai alapján ugyan a mezőgazdasági dolgozók nagy hányada be tudott lépni, mégis a harmadik

pillérben részt venni nem tudók közül sokan anyagi források hiánya miatt érezték igazságtalannak a helyzetet. Az önkéntes pénztári tagság valóban jövedelemfüggő lehetőség, ami a kis pénzűek számára nem érhető el.

A kötelező nyugdíjpénztári pillérek elégedettséget kiváltó működése nem érhető el könnyen. A magánnyugdíjpénztárakhoz fűzött remények talán jobban számon kérhetők, mert a pénztárak között kialakuló versenyhelyzet miatt a tagok választhatnak pénztárat, de arra is lehetőségük van, hogy nemtetszésüknek pénztárváltással adjanak hangot. A magánnyugdíjpénztárak is kihívásokkal szembesülnek, amit kezelniük kell. Az önkéntes pénztárak esetén ugyanez a helyzet.

A mezőgazdaságból élők számára, akiknek nincs lehetőségük az önkéntes nyugdíjpénztári megtakarításra **egyéb** reális **alternatívát** kell teremteni a **nyugdíjcélú megtakarításra**, hogy ne érezzék teljesen igazságtalannak az új rendszert. Ebbe az irányba vezet az Agrártárca „*Termőföldért életjáradékot*” programja, de a földdel nem rendelkezők számára ez sem nyújt megfelelő segítséget. A megoldás keresése illetve a kisnyugdíjasok segélyezése az állam illetve a szaktárca feladata.

6. TOVÁBBI KUTATÁSI LEHETŐSÉGEK

Időről-időre el kell végezni a **nyugdíjrendszerrel való elégedettségvizsgálatot**. A frissítések lehetőséget adnak a reform által bevezetett új elemek vizsgálatára, időbeli változásuk megfigyelésére. A vizsgálatok során érdekes volna szétválasztani a vegyes rendszerbe belépők, illetve a be nem lépők körét, valamint összevetni a kevésbé megreformált első és az első kép pillér együttesét választók elégedettségét.

A megbízható statisztikai következtetésekhez egy **nagyobb taglétszámú reprezentatív minta** kiválasztásával juthatnánk el, ami a vizsgálat céljának megfelelően tükrözhetne országos szintű ágazati arányokat, a mélyebb elemzésbe bevont mezőgazdasági területen dolgozók nagyobb arányát is. A minta kiterjedhetne a foglalkoztatottakon kívül munkanélküliekre, és a nyugdíjasokra is (köztük az idő előtt nyugdíjba vonulókra), hiszen a nyugdíjrendszerrel való elégedettség vizsgálatánál ők az igazi megmondhatóí, hogy ad-e okot az elégedettségre a rendszer.

Fel kell mérni, hogy a **„Termőföldért életjáradékot” program** a magyar gazdák milyen és mekkora arányának kínál reális lehetőséget. Pár éves működés után érdemes elemezni, hogy a program beváltotta-e a hozzá fűzött reményeket és milyen pozitív illetve negatív hatásai vannak.

7. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN ÍRT TANULMÁNYOK, PUBLIKÁCIÓK

Könyvrészletek

1. Rné Kontó. G. (1999): A nyugdíjreform tapasztalatai és várható változásai, In: Nyirati L. sz.: "Alkalmazás-Módszertani Előadások", KJF, 19-32 o., Székesfehérvár, ISBN: 963 202 661 6, ISSN: 1419-5836
2. Rné Kontó. G. - Dr. Józsa László (2001): Globalizáció és regionalizmus a nyugdíjbiztosításban, In: Beszteri B. - Mikolasek S. sz.: "Regionalitás - lokalitás a 21. században", MTA VEAB 369-389 o., Komárom, ISBN: 963 7385 63 0
3. Rné Kontó. G. (2001): Hogyan érinti a nyugdíjreform az agrárszférát?, In: "Vidékfejlesztés - környezetgazdálkodás - Mezőgazdaság", Lektorok: Buzás Gy., Kismányoky T., László A., Palkovics M., Szabó F., 648-653 o., Keszthely, ISBN: 963 9096 78 4 Ö és 963 9096 79 2
4. Rné Kontó. G. (2002): A rendszerváltás hatása a nyugdíjrendszerre, In: Beszteri B. - Mikolasek S. sz.: "A rendszerváltás (változtatás) mérlege", MTA VEAB, 389-409 o., Keszthely, ISBN: 963 7385 63 0
5. Rné Kontó. G. (2003): Elégedettségvizsgálat a nyugdíjreformról (*Előzetes felmérés*), In: Józsa L. - Piskóti I. – Ladányi É. sz.: "Alkalmazkodó marketing", Lektorálta: Dr habil CSc Józsa László, Dr. Piskóti István Ph.D., Ladányi Éva, 227-234 o., Keszthely, ISBN: 963 661 533 0
6. Monostori E. - Kontó G. (2004): A szolgáltatói szervezet fejlesztése a Kodolányi János Főiskolán, In: Györök Gy. sz.: „Tudományos főirányok az EU-ban”, BMF KKVK, CD kiadvány, Székesfehérvár, ISBN 963 7154 337

Idegen nyelvű publikációk

1. Rné Kontó. G. (2001): Hungarian Pension Reform, In: "1st International Conference for Young Researchers" tudományos konferencia, Lector: Dr. Szűcs István, Kiadvány, 190-194 o., Gödöllő, ISBN: 963 9256 50 1

2. Rné Kontó. G. (2002): Survey about satisfaction with the Hungarian Pension System, In: "2nd International Conference for Young Researchers" tudományos konferencia, Lector: Dr. Farkasné Dr. Fekete Mária, Kiadvány, 153-157 o., Gödöllő, ISBN: 963 9483 05 2ö és 963 9483 06 9

Folyóiratban megjelent írások

1. Kontó G. (2004): EU csatlakozás és a nyugdíjak, elégedettségvizsgálat, In: Marketing és management, 2004 (megjelenés alatt)

Hazai konferencia kiadványokban megjelent írások

1. Rné Kontó. G. (2000): A nyugdíjpénztárak és a nyugdíjreform, In: "Magyar Marketing Műhelyek", Kiadvány, 251-275 o., Keszthely

2. Rné Kontó. G. (2001): A nyugdíjreformok szükségszerűsége az OECD országokban és hazánkban, In: "Totális Marketing ", Kiadvány, 156-181 o., Keszthely

3. Rné Kontó. G. (2002): Kedvezett-e a nyugdíjreform az agráriumnak?, In: "VIII. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok", Kiadvány, 5. kötet, 154-161 o., Gyöngyös

Jegyzetek

1. Rné Kontó. G. (2000): Képletgyűjtemény és eloszlási táblázatok Statisztika tárgyból, Oktatási segédlet, KJF, Székesfehérvár

2. Rné Kontó. G. (2001): Statisztika II., Főiskola jegyzet, KJF, Székesfehérvár, Lektor: Székelyné Dr. Kirkovics Magdolna

3. Rné Kontó. G. (2002): Statisztika I., Főiskolai jegyzet, KJF, Székesfehérvár, Lektor: Székelyné Dr. Kirkovics Magdolna

4. Kontó G. – Kovács G. (2004): Statisztika I., Távoktatási anyag, KJF, Székesfehérvár, Lektor: Dr. Obádovics Gyula